

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA

Bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler [*]

Yazan :

Prof. Ömer Lûtfi BARKAN

4 — Rumelinin iskânı için yapılan sürgünler :

Görülüyorki Osmanlı İmparatorluğunda «reayâ» tâbir edilen halk kalabalıkları, *hakikaten sütü ve yünü alınacak bir «sürü» gibi*, ihtimamla üretilip azamî geliri temin etmesi için devletin üzerinde büyük bir alâka ile durduğu mühim bir mevzu teşkil etmekte idi.

Bu itibarla «reayâ», ekseriya doğup büyüdüğü memlekette, kendi talihi ile başbaşa bırakılmamış, kendisi ve dolayısıyla devlet ve devleti temsil edenler için *en verimli çalışabileceği yerlere*, ekseriya yeni açılan boş ve münbit topraklar üzerine *nakil ve iskân* edilmiş ve oralarda tutunup çoğalabilmesi için de her türlü tedbirlerin alınması hususu ihmâl edilmemiştir.

Bu suretle *devleti şümüllü bir iskân ve kolonizasyon siyaseti takip etmeğe sevkeden sebeplerden birincisi*, şüpheşiz *kendi gelirini arttırmak* hususunda yaptığı hesaplardır. *Bütün memleketi kendi mülkü ve çiftliği gibi telâkki ve idare eden bir devlet idaresi için*, bulunduğu yerde kâfi derecede toprak bulamayan nüfus fazlasını, veyahut çok verimsiz topraklar üzerinde (meselâ, bire beş veya yedi veren bir toprak üzerinde) çalışmakta olan köylülerden bir kısmını, vakit vakit çıkaracağı *sürgün hükümleriyle*, daha verimli bölgelere (ve meselâ yeni fethedilmiş memleketlerde bire yirmi, otuz mahsul veren bereketli ülkelere) nakil ve iskân

[*] Makalenin baştarafı aynı mecmuanın XI. cildinde intişar etmiştir No. 1-4, Ekim 1949 - Temmuz 1950, Sf. 524 - 569.

etmekte büyük menfaatler bahis mevzuudur. Bu suretle devletin yeniden iskân edilip ziraate açılmış olan sahalarda ihdas edilecek olan yeni zengin «dirlikler» sayesinde askerî kuvvetini arttırabileceği şüphesizdir. Osmanlı padişahlarının bu hususta hiç bir kayda tâbi olmadan hareket ederek emirlerini herkese dinletebilecek mutlak hâkimiyet ve otorite sahibi hükümdarlar olduğu da malûmdur.

Bugünkü devletlerin teşkilâtında nüfusun memleket içindeki yayılış tarzının iktisadî verimlilik bakımından en müsait bir durumda olup olmadığını tahkik edip icabında nüfusun en makul bir şekilde yayılmasını temin edecek tedbirleri tâyin ve tatbik edecek makamlar mevcut değildir. Hattâ bugünkü devlet, ekseriya kendi haline bırakılınca nüfusun memleket içinde kendiliğinden en rasyonel bir şekilde dağılmış olacağı hakkında çok nikbin bir ekonomi doktrinine sahiptir. En manâsız ve uygunsuz vaziyetlerde bile, anormal durumun otomatik bir şekilde devletin gelir hesaplarında aksetmiş olduğunu görmek imkânı da yoktur. Modern devletlerin memur zihniyetli idare sistemi memleket içinde nüfusun dağılışı tarzı gibi hâdiseleri, bir tabiat kanunu zaruret ve katiyetiyle insan irade ve aklının müdahalesi haricinde kalan işler arasında görür ve onlara tam mânasıyla lâkayttır. Halbuki XV ve XVI. asırlardaki Osmanlı İmparatorluğu gibi bir devlette normal şartlar altında nüfusun en verimli bir şekilde yayılıp en makul bir iş bölümüne tâbi olarak azamî bir randımanla çalışmasında devletin elle tutulur menfaatleri, onu otomatik bir şekilde bazı tedbirler almağa sevkettiği gibi; sipahi timarlarında veya vakıf arazisinde yaşayan reayânın da verimsiz ve sıtmalık yerlerden uzaklaştırılması ve varlıklı ufak çiftçi işletmelerinin hayatını devam ettirebilecek şekilde köylüye daimî bir yardım ve ihtimamın gösterilmesi, bu toprakların gelirinden faydalanacak Beyler için, hayatî ehemmiyeti hâiz konulardır. Bu sebeple timarlı sipahilere biz, arazi kanunlarının ve idarî ananelerin kendilerine verdiği salâhiyetlerle köylerde toprağın tasarrufu, intikali ve işletilmesi usullerini kontrol eden birer ziraat siyaseti memurları göziyle de bakabiliriz.

Osmanlı İmparatorluğunda, devletin gelirini arttırmak kaygusuyla ve eski bir idarecilik ananesinin tecrübelerine dayanan basit ve pratik usullerle, «reayâ» yı en verimli sahalarda ve rasyonel bir şekilde çalıştırmak maksadıyla yapılan tehcir ve iskânların yanında; yeni fethedilen harap bir memleketi şenlendirmek, askerî sevkıyatı ve ve erzak tedarikini kolaylaştıracak şekilde yollar boyunca köyler ve kasabalar kurarak nakliyat ve seyahati teşkilâtlandırmak ve nihayet yabancı bir memlekette diğer düşman unsurlar arasına yerleştirilecek Türk ve Müslüman muhacir-

ler ile siyasi ve askerî emniyeti sağlamak gibi gayeler ile de devletin «sürgün» usulüne sık sık müracaat ettiği görülmektedir.

Bu suretle, devletin kendi menfaatlerine uygun gördüğü takdirde, halk için «tehcir» gibi en ağır fedakârlıkları istilzam eden tedbirleri alabilmek için; İnsan Hakları ve Vatandaş Hürriyeti ve diğer Beylerin muhalefet ve mukavemeti gibi siyasi kayıt ve mülâhazalardan azâde olarak, *tebaası üzerinde istediği gibi tasarruf etmek ve onları kendi çiftliğinin demirbaş insan malzemesi olarak kullanmak salâhiyetini kendisinde görmesi lâzımgelir.* Gerçekten, seferber bir ordu şeklinde teşkilâtlanmış olan Osmanlı İmparatorluğunda, herkesin devletin tâyin edeceği vazifeyi devletin istediği yerde, askerî bir vazife imiş gibi yapması lâzımgeliyordu. Yukarıda da söylediğimiz gibi, Osmanlı İmparatorluğunda *irsî ve daimî bir kiracı* şeklinde toprağa bağlı bulunan köylü, çiftini çubuğunu terk edip bulunduğu yerden ayrılmak, veya başka işlerle meşgul olmak hürriyetinden mahrum idi. Bu gibileri bağlı buldukları sipahi veya vakıf sahipleri, (Haslarda Padişahın veya Beylerin adamları) arar ve (15) sene gibi bir zaman içinde bulduğu takdirde zorla eski yerlerine göçürmek hakkını haiz bulunurdu. Madenlerde çalışan, yolların emniyetinin sağlanması ve tamiri gibi vazifeleri olan, devlete yelken bezi, küherçile, yay, ok, at.. vesaire veren köylülerin de yurtlarını ve meşguliyet tarzını değiştirmeleri yasaktı.

İdarî salâhiyet ve vazifelerin ve siyasi kudretin bu kadar geniş ve mutlakiyetçi bir anlayış tarzından mülhem olduğu Osmanlı İmparatorluğunda, devletin, halkı mecburî hicrete tâbi tutarak yeni fethedilmiş memleketlerde istediği gibi yerleştirmek hususunda kendisini hür addetmesi gayet tabii idi ve *ilk devirlerde (hususî tarih ve demoğrafi şartları altında) bu gibi tedbirlerin bu imparatorluğun hayatında devamlı neticeler verecek olan büyük çapta iskân ve kolonizasyon hareketlerine yol açtığı* görülmektedir. Bu hususta bir misâl olarak Rumelinin iskânı için yapılmış olan sürgünleri tetkik etmek niyetindeyiz :

Rumelinin iskânı hususunda alınmış olan tedbirlerin içinde en ziyade dikkati çeken, bu bölgeye daha ilk günlerden itibaren *külliyyetli göçebe unsurların aktarılmış olmasıdır.* Yukarıda Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesini tetkik ederken 400 çadırılık bir âşiret efsanesinden çok uzaklara giderek *bir kısım Anadolu memleketlerini doldurup taşan bir muhacir akını faraziyesine yaklaşmamız lâzım geldiğini (Sf. 529) söylemiş ve muhtelif ilim adamlarının kanaatlerini de iŝhat ederek, Türkmen âşiretlerinin Anadolunun iskân ve türkleşmesinde ve Osmanlı İmparatorluğu kurulurken ve Balkanlarda esaslı bir şekilde yerleşirken lüzumlu insan kaynaklarının temininde oynamış olmaları lâzım gelen büyük role*

işaret etmiştik (Sf. 529-544). Burada Rumelinin iskânı için yapılmış olan sürgünleri tetkik ederken, *bu büyük çalışma farazyemizin bazı delillerini verebileceğimizi* de umuyoruz.

Filhakika, günün birinde *en müsbet delilleriyle* isbat etmeğe çalışacağımız gibi, kuruluş devirlerine tekaddüm eden safhalarda Anadolu'da büyük kitleler halinde toplanmış olan Türkmen âşiretlerinin mevcudiyetini kabul etmeden Anadolu'nun etnik fizyonomisinin bu kadar derin bir şekilde değişerek bir Türk vatani haline gelmesini ve Osmanlı İmparatorluğunun bir Türk ve İslâm devleti olarak teşekkülünü izah etmek imkânsızdır. Anadolu'da ve Balkanlarda Türkçe konuşan Müslüman köylü halkın ekseriyetini asırlar boyunca yavaş yavaş toprağa yerleşmiş olan bu Türkmen âşiretlerinin teşkil ettiği de isbatı kabil bir hakikattir.

İşte Balkanların istilâsını müteakip Batı Anadolu'da yerleşik halk arasında büyük bir kesafet halinde sıkışmış kalmış olan bu âşiretlerden büyük bir kısmının kendilerine geniş ve daha serbest yurtlar bulmak için bütün davarlarıyla beraber ve *kendi arzularıyla* yeni fethedilen memleketlere geçmek istemiş olmaları mümkündür. Fakat çok defa, İmparatorluğun gittikçe kendisini daha fazla hissettirmeğe başlayan teşkilâtli idaresinin neticesi (kabul ettirmek istediği tahdit ve mükellefiyetlerin tesiri altında), sık sık itaatsiz hareketleri görülen ve bu yüzden dinî-siyasî maksatlarla meydana çıkan isyan hareketlerine her zaman katılmağa müheyya bir kuvvet teşkil eden göçebeleri, (herhangi bir vesile ile) zararsız bir hale koyacak şekilde birbirinden ayırmak ve parçalamak için, askerî ve siyasî maksatlarla iskân etmek istediği mintakalara zorla sevk etmek veya *cezâen sürmek* usulünü tatbik etmiş bulunduğu da tarihen sabit bir hakikattir.

A — *Rumeli'ye göç ve iskân işleri hakkında Osmanlı kroniklerinde mevcut malûmat :*

Osmanlı kroniklerinde mevcut malûmata göre, Osmanlılar Rumeli'nin fethine başlar başlamaz; bu fetih ve işgalin zarurî bir neticesi imiş gibi, fethedilen bölgelere Anadolu'dan insan getirip yerleştirmeye başlamışlardır.

XV. Asır kronikçilerinden *Mevlâna Mehmet Neşrî* (1492/898) tarihinde tamamlamış olduğu tahmin edilen meşhur eserinde, (şüphesiz zamanlarında hâtırası nesilden nesle nakledilecek kadar ehemmiyetli birer hâdise teşkil etmiş olan muhacir sevkياتına ait rivayetleri toplıya-

rak veyahut bu vak'aları daha evvel tesbit etmiş olması mümkün olan diğer bazı tarihî kaynakları mütalâa ederek) bu hususta dikkate şayan bilgiler vermektedir [28].

1356 - 57 yılları hâdiseleri dolayısıyla zikredilmiş olan bu malûmata göre, ilk fetihleri yapmak üzere Rumeli'ye geçmiş bulunan *Süleyman Paşa*'nın gösterdiği lüzum üzerine *Orhan Gazi*, yalnız fethedilmiş kalelere koymak için gerekli muhafızları göndermekle iktifa etmemiş, vaktiyle Karesi vilâyetine diğer göçebe unsurlarla beraber gelmiş olan göçebe arapları da, Gelibolu havalisinde iskân edilmek üzere sürmüştü. Bu sırada aynı vilâyet halkından olupta gönül rızasıyla Rumeli'de yeni fethedilen topraklar üzerinde göçüp yurt tutanlar da çoğalmaya başlamıştı.

Aynı devir tarihçilerinden *Âşıkpaşazâde Ahmet Âşıkî*'de aynı rivayetleri nakletmekte ve ayrıca bu sürgünlerin *sebebi* olarak, yeni fethedilen memleketleri imar etmek için ehli islâm'dan çok adama ihtiyaç hissedilmesinden açıkça bahsetmektedir [29].

Kuruluş devri hâdiselerini çok daha yakından ve daha müsait şartlar altında tefsir ve muhakeme edecek bir durumda bulunan ve hususî bir tez ve iddia sahibi olmakla da itham edilemeyecek olan diğer eski tarihçiler de aynı rivayetleri ehemmiyetle kayıt ve nakletmişlerdi. Meselâ, *Kemâlpaşazâde Ahmet Şemsettin* (1468/69 - 1534) tarihinde, Süleyman Paşanın Rumeli'ye geçmesini müteakip vukubulan muhaceret hareketlerinin sebepleriyle mahiyet ve şumulünü gayet iyi izah etmektedir :

[28] «Çünkü Süleyman Paşa Rum-İl'ne geçti, evvelâ atası Orhan Gazi'ye haber gönderdi kim «Devletlü sultanım himmetile Rum-İl'ni feth itmeye sebep olundu. Küffârün gâyetle zebunluğ u vardır» didi «Ve bu tarafta feth olan hisarlarda komağ a çok âdem gerek. Lûtf idüp yarar yoldaş gönderesiz.» Didi. Orhan Gazi dahi bu sözü işidüp ferehnâk oldu. Karesi vilâyetinde göçer arap olurdu, göçer evlerle gelmişlerdi. Anda olurlardı. Anları Orhan Gazi sürüp, Rum-İl'ne göçürdü. Bir zaman Gelibolu nevâhisinde sâkin oldular... Ve bu taraftan Karesi vilâyetinin halkı dahi gelür oldular. Ve gelenler Yurt tutup gazaya meşgul oldular. Ve bilcümle ehli islâm Hak Taalâ inayetiile şevket tutup, her ne tarafa ikdam iderlerse küffâr önlerine turamaz oldu.» Unat - Köymen neşri, 1949, Ankara, Sf. 181.

«Cün hal böyle oldu, Ayancık'tan âdemler geldiler gemilerle geçtiler. Rumeli tekbir avâzile doldu.» Sene 757 (1356 - 57). Oruç Bey : Tarih-i Âl-i Osman, Babinger neşri, Hanover, 1925. Sf. 18.

[29] «... bu tarafta feth olunan hisarlara, vilâyetlere, mamur olmağ a ehli islâm'dan çok âdem gerek. Anun için kim bu feth olunan hisarlara komağ için hem yarar gazi yoldaşlardan gönderünüz.» Orhan Gazi dahi bu sözü kabul itdi. Karesi vilâyetine göçer Arap evleri gelmiş idi. Anları sürdüler. Rumel'ne göçürdiler...» *Âşıkpaşazâde Tarihi*, Adsız neşri, İstanbul, 1949, Sf. 124; Âli neşri, İstanbul, 1332, Sf. 49 «Göçer kara Arap evleri».

Rumeli'deki askerî harekâta katılanlar arasında Karesioğlu'nun kalabalık bir zümre teşkil eden beyleri ve askerleri de vardı. Ayrıca halk arasından da Rumeli'de akıncılık yapmak ve fütuhata iştirak etmek için evlerini barklarını terkedenler, öküzlerini satıp at ve silâh tedarik edenler, «çift düzenin kurup ekine ve biçine meşgul» olanlar, «il ve boy» halinde geçip karşı tarafta şehir ve köy edinip yerleşenler bir hayli çoktu [30].

Şeyhulislâm *Hayrullah Efendi* de tarihinde, ihtimâl bizim bilmediğimiz kaynaklara veya şifahî rivayetlere dayanarak, Sultan Orhan zamanında vukubulan ilk fetihleri müteakip Anadolu'dan Rumeli'ye doğru vukubulan halk akınını daha şümüllü ve ehemmiyetli olarak tasvir etmektedir. Filhakika, adı geçen tarihçiye göre, bu suretle Biga, Karesi ve Aydın illerinden Rumeli'ye geçip yerleşen müslümanların adedinin onbinden fazla olması lâzımgelir [31].

Yukarıda Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu hakkındaki eserine hâkim olan bir kanaatin esassızlığı hakkındaki fikirlerimizi söylemek fırsatını bulduğumuz (Sf. 522) *H. A. Gibbons* da Osmanlıların bu devirde Rumeli'de fethettikleri memleketleri bu kadar sür'at ve suhuletle iskân ve kolonize edebilmiş olmalarını hayretle müşahede etmekte ve «insan müsta'mirlerin çoğunun eski yurtlarına avdet eden Rum mürtedleri olduğunu kabule meyil hisseder» diyerek esas tezini müdafaa hususunda ısrar etmektedir [32].

[30] «Ol zamanda mamure-i mezkûrenin (Karesi'nin) kurası ve bilâdı merd-i neberd ile dolu idi. Karesi oğlunun kulları ve nögerleri etrafa ve eknâfa gitmemişlerdi. Osmanlıdan adavet eserin ve düşmanlık nazarını görmeyicek zaruret yokken belây-ı celây-ı vatana iltizam eytemeyüp âlâm-ı terk-i diyârı ihtiyar itmemişlerdi. (55 b. - 55 a.)». «Bunca yıldan berü deycür-i küfürle pür zâlâm olan makam nur-i islâmia rüşen olduktan sonra Aydıncık nevâhîsinden hayli İl ve Boy geçüp ol kenarda şehir ve köy edindiler ve yerleştiler (58 b)». «Anadolu vilâyetlerinde olan bir hayli cerrâra icazet oldu, seyl-var akdılar, gittiler. Türkler terekelerin terk idüp akıncılığa gönül berk idüp evlerin barklarını bırakıp gittiler. Öküzler satup yat ve yarağ, at ve don tahsil eylediler. Öğendirelerin, göndere, sapanların kemâna tebdil eylediler. Karesi nahiyesinden göçer-konar hayli *Arap evleri* vardı, anlara asitan-ı aşûman nişandan ferman-ı vacib-ül izaan vardı. Göçtüler, Rum - İli nahiyetine geçdiler ve ol kenârlarda alınan hisarlar civarında yerleştiler, vilâyet-i mezkûrede esâs-ı ikametü urup ol mamurenin etraf ve eknâfı onlarınla dolup *bazı alât-ı hırsesi ve mühimmat-ı ziraatı görüp çift düzenin kurup ekine ve biçine meşgul olup bazı akına estiler* (63 b.)». *İbn-i Kemâl* tarihi, Nuruosmaniye kütüphanesi nüshası, No.: 3708.

[31] «Çünkü Rumeli ülkesinin böyle suhûletle feth ve teshir olunduğu Biga ve Karesi ve Aydın illerinde bulunan ahâlinin malûmları oldukça fevç fevç Rumeli tarafına ubur etmeğe başlayup müddeti kalle zarfında onbinden ziyade ehl-i islâm nakl-i vatan, eylediklerinden Gelibolu hisarının dahil teshir olunması lâzime-i halden olmuşdü...». *Hayrullah Efendi Tarihi*, İstanbul 1296, Kitap III, Fası 3, Sf. 91.

[32] *Ad. g. et.*, *Ragıp Hulûsî (Özden) tercümesi*, Sf. 83.

Osmanlıların bir Türk ve İslâm İmparatorluğu kurarken daha ilk günden itibaren takip ettikleri iskân ve kolonizasyon usullerinin dikkate sayan hususiyetlerinden biri de, bir taraftan Anadolu'dan Rumeli'ye durmadan gönüllü yiğitleri ve bazı aşiretleri geçirme işi devam ederken, diğer taraftan yeni fethedilen memleketler halkından bir kısım hıristiyanları Anadolu'ya geçirmek şeklinde, aksi istikamette bir insan nakil ve tehcirine de ehemmiyet vermiş olmalarıdır. Gerçekten, Neşri Tarihinde mevcut bir kayda nazaran [33], Süleyman Paşa Rumeli'de fethedilmiş olan iki hisarda ele geçen hıristiyan sipahileri, kendilerinden gelebilecek herhangi bir mazarratı önleyebilmek için, Karesi vilâyetine sürdürmüş ve onlardan boş kalan yerlere Aydınçık'tan gemi ile gelen kalabalık bir zümreyi ve Anadolu'dan durmayıp gelmekte olan gönüllü yiğitleri yerleştirmiştir. *Hayrullah Efendi* de tarihinde, bu hâdiseyi haklı olarak askerî bir emniyet tedbiri olarak izah etmektedir [34].

[33] «Dirler ki, fetholan iki hisar Odgüklük'le Eksamilya'ydı. Beher hal bu iki hisarı berkittiler. Ve haylı âdem dahî Aydınçık'tan gemiyle geldiler. Süleyman Paşa buyurdu, *bu hisarlarda olan sipahi kâfirlerin evlerin Karesi vilâyetine geçürdüler*, tâki bunlardan bir mazarrat mütevehhim olunmıya. Ve Anadolu'dan gönüllü olan yiğitleri durmayup geçürdü.» Unat-Köymen neşri, Ankara 1949, Sf. 177.

[34] «Fakat Gelibolu'dan Kıld-ül-Bahır ve oradan Maarız körfezine ve Ece ovası denilen yerlere iskân için Karesi diyarından Azaplar nakl etdirilüp yerlülerden dâhi bir takım nüfüsü Karesi diyarına geçürdüklerinin sebebi zan olunur ki Rum memâlikî henüz feth olunmağa başladığından yerlüler her nekadâr zir-i saye-i adalet-i Osmaniyâna dehalet idüp rahat bulmuşlar ise de yine heyet-i kadimelerinin tecdid ve ihyasına vesile arayacakları umurı tabiiyeden olmakla temamiyle emniyet hasıl olmadığından artık efkâr-ı atikalarını külliyen selb idüp o yolda olan ümid ve emel kapularını sed ve bend etmek Osmanlı takımına iktizay-ı maslahattan olmuş idi. Zira Rumeli'nin Rum elinden çıkup ecnebi ayakları altında kalmasını hiç çekemzedi». *Hayrullah Efendi Tarihi*, İstanbul 1296, Kitap III, Sf. 105.

Diğer tarihi kaynaklarda *Araplar* şeklinde geçen kelime Hayrullah Efendi Tarihinde *Azaplar* şeklinde nakledilmiştir. Şüphesiz bu tarihte Rumeli'ye geçirilmiş olanlar arasında *harp adamları* mânasına *Azaplar* da bulunmakta idi. Fakat, bunlar arasında göçebe arapların bulunması da mümkündür. Filhakıka, Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt devirlerine ait hükümlerin bir araya getirilmesi suretiyle meydana gelen bir kanun dergisinde, Karesi ilindeki Kızılca Tuzla'nın tuzlarını ötedenberi develeri ile taşımak vazifeleri olan Karaburun, Edremit, Ayazment ve Kızılca Dağ *araplarından* bahsedilmektedir (Paris Bibliothèpe nationale, türkçe yazmalar kataloğu, No.: 39, Yp. 46). Aynı şekilde Karesi, Biga ve Bilhassa Aydın livâsına ait 86 ve 148 numaralı defterlerde *A'rab-ı Batnos* ve «boğurcu» adı ile anılan *deve yetistiren* aşiretlerin kayıtlarına rastlanmaktadır. Bu unsurların ırkı bakımdan muhakkak Arap soyundan gelmiş olmaları da icap etmez. Nitekim defterlerde bu deve besleyen arapların isimleri tetkik edildiği zaman bu isimlerin halis Türk isimleri olduğu görülmektedir. Deve yetistirmeleri ve ihtimal bir müddet Suriye'deki Arap aşiretleriyle beraber yaşamış olmaları bu hususta kendilerine *Arap* denilmesine sebep olmuştur.

Fakat bütün bu sürgünleri *daha şümüllü ve sistemli bir iskân siyasetinin bir parçası ve bu siyasetin tatbikatının aldığı şekillerden birisi* olarak iktisadî ve siyasî veçheleriyle tetkik etmek mümkündür.

Filhakika, diğer kaynaklardan da öğrendiğimize göre, fethedilen yerlerden bir kısım halkı memleket içindeki diğer kasaba ve köylere dağıtmak veya o zamana kadar iskân edilmemiş olan yerlerde bu gibi sürgünlerle yeni köyler kurmak ananesi, Osmanlı İmparatorluğunda ötedenberi tatbik edilmekte olan bir usuldü. Nitekim bu mecmuanın birinci cildinde «*Osmanlı İmparatorluğunda toprak işçiliğinin organizasyonu şekilleri : I — Kulluklar ve ortakçı kullar*» ismi altında neşrettiğimiz etüdümüzde [35], *Fatih Sultan Mehmet* devrinde Mora, Arnavutluk ve Sırbistan'dan getirilmiş halk ile İstanbul civarında 180 kadar köyün bu suretle kurulmuş olduğunu ve bu gibi ziraî merkezlerde tatbik edilmiş olan nizamları meydana koymuştuk. Aynı etütte, Bursa ve Biga civarında mevcut olan bazı *ortakçı* ve *kesimci* köylerinin Padişaha mahsus koyun ve ineklerin yetiştirildiği merkezlerin de yine bu devirde, daha evvel veya daha sonra, aynı şekilde harp sahalarından sürülüp getirilmiş esirlerle kurulmuş olduğu da anlaşılmakta idi. Aşağıda şehirlerin kurulması ve iskânı işinde, bilhassa İstanbul'un iskânı bahsinde, türlü istikametlerde yapılan sürgünlerin çeşitli nümunelerini etraflı bir şekilde tetkik edeceğiz. Burada şimdilik müteferrik bazı misaller vermekle iktifa edebiliriz :

Hoca Mehmet Sadettin (943 - 1008) mı yazdığına göre [36], Kırım'dan Akkerman'ın fethini müteakip, hıristiyan halkın bir kısmı Anadolu'da eski Biga'ya sürülmüştü. *H. A. Gibbons* da yukarıda ismi geçen eserinde (Sf. 172), Jirecek'ten naklen, 1393 senesi yazında Bayezid'in oğlu *Süleyman Çelebi* kumandasında bir ordu Tırnova'yı muhasara ve hücum ile aldıktan sonra, *halkını Anadolu'ya sürdüğünü* kayıt eylemektedir. *Müneccim Başî'nin* *Sahâyif-ül-Ahbar* isimli eserinde de Ayaslonya kalesi fethedildikten sonra ahalisinin karı ve çocuklarıyla Anadolu'ya nakledilmiş olduğu yazılıdır [37]. Hammer'e göre Yıldırım Bayezit zamanında (Haziran 1397 de) Evrenos Bey, Mora'nın eski payitahtı olan Argos'u zaptetmiş ve otuz binden ziyade rum ahali esir edilerek Anadolu'ya naklolunmuştur [38].

[35] İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt I, sayı 1, 2, 3. İstanbul 1939, S. 7-47, 12. Aşağıda 41 numaralı notun bulunduğu yere de bakınız.

[36] «Ve hıfz-ı enân ve zapt-ı envâl-i bikiyâs için küttâb ve ümenâ tayin buyruldu. İntiyar-ı sükûn iden küffârı teskin celây-ı vatan istiyenleri irtihâl ve temkin idüp nicesin dahi Anadolu'da eski Biga'ya hane göç tarikiyle nakıldiller.» *Tac-üt - Tevârih*, Cilt II., İstanbul 1279, Sf. 43.

[37] Müneccimbaşı, Ahmet : *Sahâyif-ül - Ahbar*, Cilt II., İstanbul 1285, Sf. 289.

[38] Hammer; *Osmanlı Tarihi*, Ata Bey tercümesi, Cilt I, Sf. 296.

Aynı suretle, XVI. asrın ilk yarısına ait defterlerde Gelibolu civarında bazı köylerin halkının Macaristan'daki Sirem sancağından sürülmüş kimseler oldukları [39] kayıttır. *Evlîya Çelebi*'ye göre, *Fatih Sultan Mehmet*, fetihten sonra Bayburd'a Tire'den (3000) kadar adam sürmüştür [40]. Sultan Bayezit II. zamanında Rumelin'den 60 ailelik bir hıristiyan gurubu Bursa'nın Yenişehir kazasında eşkiya yatağı korkunç bir dağ geçidinin emniyet altına alınıp senlendirilmesi için derbendçi olarak sürülmüştür [41]. Saruhan livasına ait bir defterde Menemen kazasına tâbi «Foça» kalesinin foburgunda oturan (96) hane hıristiyanın da bu suretle sürgün olarak yerleştirilmiş oldukları yazılıdır [42]. Aynı şekilde diğer «Tahrir» defterlerinde rastladığımız kayıtlara nazaran, Trabzonda «Hassa Bağ» sahibi iken *Umur* veya *Kasım* bey tarafından *Rumeli'ye sürülmüş* ve mülkleri tımar şekline sokulmuş hıristiyan ve müslümanların mevcut bulunuşu [43], bize *sürgünlerin ne kadar çeşitli bir tarzda muhtelif istikametlerde yapılmakta olduğunu* göstermektedir.

* * *

Bu izahattan anlaşılacağına göre Rumeli fütuhatını takip eden senelerde, Anadolu'dan Rumeli'ye doğru kendisinden emin ve kuvvetli bir insan akını başlamıştır. Türkler, biraz sonra paytahtlarını naklettikleri gibi, halkı da beraber götürdüler ve yeni açılan memleketleri kendilerine yurt edinmeğe çalıştılar. Şöhretli gazilerin ve kumandanların mezarlarının da oralarda bırakılmış olması, bu *kendi kendisinden emin geçişin* oralarda kalmak azm-i katisiyle yapıldığını göstermekte idi. Bazı

[39] İstanbul, Başvekâlet Arşivi, 434 numaralı Gelibolu Mufassalı, Yp. 33-38 (Hepsi 332 hane).

[40] Evliyâ Çelebi: Seyahatnâme, II. İstanbul 1319, Sf. 344.

[41] «Karye'i mezbure mahuf ve mühatara ve harami yatağı mevzi' olmağın anun hıfzı ve ol yeri senlendirüp görüp gözetmek için *Rumeli'nden Sürgün gelen zimniler* ellerine hükmü serif verilüp kedd-i yeminleri ile açup ihya ve tamir eyleyüp kendü baltaları ile açdukları yerlerine sipahi taifesinden kimesne dahil etmiye ösürlerin ve rüsümlerin almıya ve avarızı divaniyeden ve tekalif-i örflyeden muaf ve müsellemler alalar deyü *merhum ve mağfurun-leh Sultan Beyazıt Han* ve Sultan Selim Han ve merhum Sultan Süleyman Handan nisan-ı serifleri olup Padişahımız eazzel-al-iah-u ensaruhu hazretlerinden dahi mukarrer name-i humayunları olmağın defter-i cedit-i sultanıyeye kayd olundu.»

Ankara, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi, 75 numaralı ve 981 (1573) tarihli Hüdavendigâr mufassalı, Varak 25 a.

[42] İstanbul, Başvekâlet Arşivi, 165 numaralı Saruhan livası defteri.

[43] İstanbul, Başvekâlet Arşivi, 53 numaralı Saruhan livası defteri, Yp. 25, 141 ve 266.

kaynaklarda *Süleyman Paşa*'ya atfen kaydedilmiş olan «Beni bu vilâyette defnedesiz», «ölümü kâfirlere aldırmyasız» şeklindeki vasiyet rivayetleri de ifade ettikleri ruh haleti bakımından kayda şayandır [44].

Türklerin ilk zamanlarda fethettikleri memleketlerde yerleşip kalmak ve bu maksatla ellerinde mevcut olması lâzımgelen bol insan malzemesiyle oraları *iskân ederek Türkleştirmek arzuları o kadar kuvvetli ve işgal edilen memleketlerin mukadderatını kat'i olarak tâyin bakımından o kadar tehlikeli ve müessir bir teşebbüs idi ki*, münasebette buldukları komşu memleketlerle aktettikleri *muahedelerde bazen muhacir yerleştirmek veya yerleştirmemek kayıtları ehemmiyetli bir pazarlık mevzuu teşkil etmiş bulunuyordu*. Meselâ Yıldırım Bayezid'in İstanbulu muhasara ve zaptetmek tehdidi karşısında İmparator *Manuel*, Sirkeci tarafında islâmlara mahsus bir mahkeme tesisine ve şehir dahilinde müslüman muhacirler için yediyüz ev vermeğe razı olmuştu [45]. Aynı Sultan zamanında Eflâk voyvodası *Mirçe*, Tuna boyunda (Silistre civarında), esir alındığı zaman, üçbin duka altın, otuz at, yirmi şahin vermeğe razı olmak suretiyle hürriyetini istirdat edebilmiş, Macarlara karşı Bayezit'a yardım etmeye razı olmuş, fakat buna mukabil Bayezit'tan *Tuna'nın şimalinde müslüman yerleştirmemek ve cami inşa etmemek vadini* almaya büyük bir ehemmiyet vermişti [46].

B — Göçebe sürgünleri :

Yaşamakta oldukları hayat tarzları itibariyle esasen göçmeye alışık bulunan ve ayrıca geniş mer'alara ve icabında yerleşebilecek münbit sahalara ihtiyacı bulunan göçebe unsurların *muvaffakiyetli bir tehcir ve iskân politikasınının tatbiki hususunda tamamiyle yerleşik bir hayat süren diğer halk kütlelerinden daha müsait bir malzeme teşkil edebilecekleri* tabiidir. Avrupada Orta Çağ devrinin açılmasına tekaddüm eden asırlarda ve ondan sonraki devirlerde «kavimler mühacereti» hâdiseleri tetkik edilirken göçebe veya yarı göçebe unsurların *seyyaliyet ve yer değiştirme kudretlerinin* insana hayret verecek bir nisbette tezahür etmiş bulunduğu

[44] «... Raviler şöyle rivayet ettiler kim meğer Süleyman Paşa'ya ol hal vâki olmazdan önden yanında olan gazilere vasiyet etti kim : Yoldařlar size vasiyet ederim kim ben bu yakında dünyadan gidersem beni bu vilâyette defn idesiz. Ve eğer size kâfir gelürse sakımasız kaçmyasız. Allaha tevekkül edip durasız. Hak Tealâ'nın hikmetin göresiz, deyi, ismarlamıştı. ve hem gayret edesiz benim ölümü kâfirlere aldırmyasız.» Giese'nin neşrettiği Tevârih-i Âl-i Osman : Breslav 1922, Sf. 17.

[45] H. A. Gibbons, a. g. e., Sf. 176.

[46] Aynı eser, Sf. 169.

görülebileceği gibi, Asya'da muhtelif devirlerde Türk devletlerinin teşekkül ve inkişafında göçebe unsurların yer ve yurt değiştirme hususunda haiz oldukları imkân ve ihtiyaçların büyük bir rol oynamış bulunduğu da göze çarpmaktadır. Bir bilârdı masasındaki yuvarlakların hareketi kolaylıkla yekdiğerine geçirdikleri gibi, göçebe unsurlar da Türk tarihinde kolaylıkla yer değiştirerek ve hareketleri kolaylıkla yekdiğerine geçirerek yeni devletlerin meydana gelmesine sebep olmuşlardır [47].

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu devirlerinde yeni fethedilmiş olan bölgelere Anavatandan bir kısım Türkmen aşiretlerinin göçürülmesi keyfiyetinin, yalnız göçebe hayatının yabancı bir memlekete insan nakil ve iskân işini muvaffakiyetle başarmağa müsait unsurları ihtiva etmesinden ileri gelmemektedir. Ayrıca, cengâverlik hasletlerini yerleşik halktan daha iyi muhafaza ettiğinden şüphe caiz olmayan ve kabîle teşkilâtı ve disiplini içinde askerî bir kuvvet olarak kıymeti pek büyük olan göçebe unsurların, biraz aşağıda göreceğimiz şekilde Yörük, Müsellem, Ellici... ilh. gibi hususî bir teşkilâta tâbi askerî sınıflar halinde işgal ve istilâ ordularının takviye eden harp adamlarının da temin ettikleri düşünülecek olursa, bu göçebe Türkmenlerin ilk devirlerin fütuhât harplerinde ve düşman memleketlerinde orduların dayanak merkezlerini teşkil etmek

[47] Anadolu'daki Türk soyundan göçebe teşekküllerinin, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devrine tekaddüm eden asırlarda veya bu devletin kuruluşu sıralarında haiz oldukları hareket kabiliyeti, yer ve yurt değiştirme kudreti bakımından ne gibi imkânlarla sahip oldukları hakkında tarihte bir çok misâller zikretmek mümkündür. Biz burada bunlar arasında oldukça mânalı bulduğumuz bir misâli vermekle iktifa edeceğiz :

Osmanlıların Rumeli'ye geçmelerinden çok evvel Kırım'da Bereke Han'ın ve onun başkumandanı olan şehzade Nogay'ın müslüman olmaları ve Hülûgu Han'la olan harpleri kazanmaları üzerine komşu müslüman ülkelerinden, Horasan'dan ve Anadolu'dan Deşti Kıpçağ'a ve Kırım'a seyhler ve gaziler akın etmeğe başlamıştı. Bu arada Anadolu'dan Sarı Saltık isimindeki bir Türk seyhi (1263 yılında), bin iki yüz hane kadar Türkmen ailesi (belki de çoğu Çepni) ile birlikte Kırım'a ve Dobruca taraflarına geçmiş ve orada kâfirlerle mücadelede devam etmişti. Fakat bir müddet sonra Tuna ve Dobruca tatarlarının reisi olan şehzade Nogay'ın mecusilikte kalmış olan Toktagu Han tarafından mağlûp edilmesi üzerine, Sarı Saltık ile beraber Dobruca'ya geçen Türkmenler de bu seyhin halifesi Halil Ece'nin idaresinde tekrar Anadolu'ya geçerek Karesi vilâyetine gelmişlerdi.

Bu misâl bize, Türkmen göçebelerin kütle halinde kolaylıkla göçüp gittikleri yerlere yalnız ayrı bir ırk ve üsandan yeni insan malzemesini nakletmekle kalmadıklarını, dinî ve siyasi ayrı kültür kıymetlerini de beraberlerinde taşıyıp yeni yurtlarında o din ve kültürün yayıcısı olmak bakımından da ehemmiyetli tarihi roller oynamaya muktedir bulduklarını göstermektedir. (Bak. Prof. Zeki Velidi Toğan; Umumi Türkiye Tarihine Giriş, Cilt I, İstanbul 1946, Sf. 255).

hususunda oynamağa muktedir oldukları rol daha iyi anlaşılabilir. Bu sebeple, ilk fırsatta ordularla beraber veya orduların arkasından düşman memleketlerine bu göçebe göçmenlerin göçdürülmesinin Osmanlı İmparatorluğunun askerî stratejisi bakımından ehemmiyet verilen usullerden biri olması kolaylıkla izah edilebilmektedir.

Bundan başka, yine aşağıda görüleceği veçhile, kavim ve kabile asabiyeti ve kabile teşkilâtı içinde, disiplinli bir kuvvet halinde merkeziyetçi bir devlet idaresine ve yerleşik halkın huzur ve emniyetine karşı tecavüzkâr hareketleriyle her zaman ciddi bir tehlike teşkil eden ve ayrıca sünni müslümanlığa düşman *hétérodoxe* dinî ceryanların işlediği geniş bir saha olarak devletin bütünlüğünü tehdit eden her türlü siyasî hareketleri besleyen kalabalık göçebe topluluklarını mütecanis kütüphale halinde anavatanında bırakmayıp türlü fırsat ve zamanlarda onları yerlerinden ayırmak, parçalayıp dağıtmak, ehemmiyetli bir siyasî tedbir ve hareket teşkil etmekte idi. Göçebe sürgünlerinden bir kısmının bu maksatla yapılmış olduğunu gösteren misalleri biraz sonra zikretmiş olacağız.

Buraya kadar tahlil ettiğimiz askerî veya siyasî mülâhazalarla Rumeli'deki fetihleri müteakip bu bölgeye bir hayli göçebe unsurların sevkedilmeye devam edildiğini, Anadolu'dan bilhassa Şaruhan'dan «göçer evler» den sürülmesi için Murat I. ve oğlu Bayezit'in müteaddit emirler verdiklerini, bu sürgünlerin evvelâ Serez taraflarına ve Vardar ovasına yapılmış olduğunu ve bilhassa Filibe civarının tamamen göçer evlerle doldurulduğunu tarihi kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Gerçekten *Âşıkpaşazâde* [48], *Oruç Bey* ve *Neşri* [49] tarihlerinin kaydettiğine göre, Saruhan'daki (Manisa taraflarındaki), göçebelere bir kısmının Rumeli'ye geçirilmesi, Sultan Murat I. zamanında (787/1385 tarihlerine doğru) vaki olmuştu. O sırada vefat etmiş olan *Lala Şahin Paşa* yerine Rumeli Beylerbeyi olan *Kara Timurtaş Paşa* Arnavutluk

[48] 56. Bâb. Bu bâb anı beyan eder kim Şahin Lala kim öldü, Beylerbeyliğin Kara Timur Paşa'ya verdiler, ol neyledi, anı bildirür.

«Evvel göndürdüler kim Saruhan ilinde göçer El var idi, anları sürdü. Serüz vilâyetine geçürdü. Andan sonra vilâyet-i Arnavuda ve Manastıra yöneldi... (787)».

Âşıkpaşazâde Tarihi, Atsız nesri, Sf. 133.

[49] «Vé Şaruhan elinde göçer konar yörükler vardı. (ol dahi başka bir el idi). Anları hep göçürüp Siroz tarafına göttürdüler. Sene 787 (1385)». *Oruç Bey: Tarih-i Âl-i Osman*, Babinger nesri, Hannover, 1925, Sf. 24, *Neşri Tarihi*, Atsız nesri, Sf. 241-242.

fethine ve diğer büyük askerî hareketlere başlamadan evvel Saruhan'daki yürükleri sürüp Serez taraflarına yerleştirmeye memur edilmiş, o da bu emri yerine getirmiştir.

Manzum Âli Osman Tarihini (937/1530 - 31) tarihinde bitirmiş olan *Hadidî* 787/1385 vukuatı arasında aynı sürgün işini aynı şekilde nakletmektedir [50]. Yalnız *Oruç Bey Tarihinde* sarîh olarak sadece müstakil bir «il» teşkil eden yürüklerin sürülmesi mevzuu bahis edildiği halde, *Hadidî* bu Türklerin «göçer evli araplar» olduğunu kayıt etmiştir. Yukarıda (34) No. lu notta izah etmeye çalıştığımız gibi buradaki «arap» lâfzı kâfi derecede sarîh olmadığı gibi, kanaatımızca bilhassa burada, hakikata uygun olmaktan da uzaktır.

Bu devre ait vukuatın kaynaklarının çok karanlık olması dolayısıyla, *ilk Osmanlı tarihçilerinin büyük sürgün vak'alarına ait rivayetlerin tarihlerini, sürgün edilen zümreleri ve bu sürgün işine ismi karışmış olan büyük kumandanları ve sürgünlerin yerleştirilmiş oldukları yerleri birbirine karıştırmış olmaları ihtimali* de mevcuttur. Meselâ yukardaki sürgün işinin Murat I. nin 1386 yahut 1387 tarihinde Karamanoğlu ile yaptığı muharebeden sonra vukubulmuş olması da muhtemeldir. Çünkü bu sırada Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Rumeli eyaletinin bütün askerî kuvvetleri ve bu arada iki bin kadar Sırp askeriyile Anadolu'ya geçmiş bulunmaktadır [51]. Diğer taraftan *Gibbons*, (Cihannüma'ya dayanarak) diğer tarihçilerin 1382 ve hattâ 1385 vukuatı arasında zikrettikleri İştîp, Manastır ve Pirlepe'nin fetihleriyle neticelenen büyük ilerleme hareketini 1386 da zikrediyor ve «İştîp zaptedilerek, Drama ve Siroz'da yapıldığı gibi iskân edildi» [52], diyerek aynı tarihlerde yapılmış muhtelif sürgün hareketlerinin birbirine karıştırılmış olması ihtimalini düşündürüyor.

Saruhan'dan yürük evlerinin sürülmesi işinin Murat I. devrinde yapıldığı rivayetini şüpheye düşürebilecek en mühim sebebin bu tarihlerde

[50]

«Timurtaş Pâşayâ emrittî Sultan
Göçer evlü arab var anda göre
Yerağ ettil ve Pâşâ göçdi gitti
Ol iklimi serâser görüdü gezdi
Ol Arâdan bunîarı cümle sürdü
Eriştî Şah Muradın hizmetine

Sarûhân il'ine vârà şitabân
Siroz târâfına vârà götüre
Sarûhân il'ine sürdü ve yetti
Göçer evlü arablar buidu yazdı
Siroz târâfına ködu götürdü
Duâ etti devam-ı devletine.»

Hadidî: Tarih-i Âl-i Osman, Üniversite Kütüphanesi Türkçe yazmalar, No. 1268, varak 50 b.

[51] Hammer: Cilt I, Sf. 239.

[52] Gibbons, a. g. e., Sf. 137; Danışmend, İsmail Hamî: İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt I, İstanbul 1947, Sf. 66.

Saruhan'ın Osmanlılar tarafından henüz ilhak edilmemiş bulunmasıdır [53]. Gerçi Sultan Murat I. nin Kosova Muharebesi için Anadolu'dan getirdiği askerî kıt'alar arasında Mentese, Aydın ve Hamit illerile Saruhan'dan gelenleri de vardı. Fakat bunlar daha ziyade müttefik veya *tâbi* devletlere ait kıt'alardı [54]. Bu vaziyette Osmanlı Padişahlarının onların ülkelerinden insan sürmelerine cevaz verdirebilecek derecede bir tabiiyeti elde edip etmedikleri tetkike muhtaçtır.

Saruhan'dan Murat I. devrinde yapılmış olan bu büyük yörük sürgünü hakkındaki rivayetlerin bu suretle aydınlatılmağa muhtaç tarafları çoktur. Fakat zamanı, şekli ve vüsatı hakkındaki şüphe ve tereddütlerimiz ne olursa olsun, kroniklere devirleri için mühim birer hâdise olarak aksetmiş olan bu sürgün rivayetini bir hakikat gibi kabul etmek zarureti de vardır. Nitekim, aynı kaynaklar, bu defa Yıldırım Bayezit devrinde (1400 - 1401/803) tarihinde yine böyle bir göçebe sürgünü yapılmış olduğunu ve bu defa iskân sahası olarak Filibe havalisinin seçilmiş bulunduğunu daha sarîh ve teferrüatlı bir şekilde kaydetmektedirler. Bu kayıtlara göre, Saruhan ilinde oturan ve Menemen ovasında kışlıyan bu göçebeler, orada tatbik edilmekte olan *tuz inhisarı* nizamlarına aykırı hareket etmektedirler. Bunu duyan Yıldırım Bayezit, oğlu Ertuğrul'a Menemen ovasındaki göçebelerin hepsini Rumeli'ye sürmek için gerekli tedbirlerin alınmasını emretti. O da bu emre uyarak onları Filibe civarına yerleştirilmek üzere Rumeli'ye sürdü. Bu suretle devletin nizamlarına bir türlü uymak istemiyen göçebeleri cezalandırmak için yapılmış olan bu tehcir ve iskânın neticesi olarak Rumeli'de kalabalık Türkmen toplulukları meydana gelmiş, Filibe civarındaki halkın büyük, bir ekseriyeti ve bilhassa Saruhanbeyli [55] denilen kasaba sakinleri bu yörüklerin soyundan üremiştir.

[53] Saruhan'ın Osmanlı memleketine ilhaki Yıldırım Bayezit zamanında 1390 tarihinde bu padişahın Karamanoğluna karşı yürümek için Anadoluya geçtiği sırada vuku bulmuştur.

[54] «Kıralın komşularıyla muhaberatı sırasında sultan, iki oğlu Bayezit ile Yakub'u musaraaten celbetti. Bunlar kendi hükümetlerinin yani Kütahya ve Karesi sancaklarının askerinden başka Saruhan, Mentese, Aydın ve Hamit beylerinin hisselerine düşen kuva-i muavineyi de beraber getirdiler». Hammer: a. g. e., I, Sf. 247.

Aynı hâdise Tac-üt tevarihte şu şekilde izah edilmektedir: «Germiyan hâkimi Yakup Beye ve Saruhan ve Mentese ve Aydın illi hâkimlerine küffâr nefir-i âm ettiklerin ilâm ve cümlesine bu cihad-ı ekber ikametli ve sultan-ı islâm idneti farz-ı ayn olduğunu iham buyurdular. Onlar da idnet ve imdat etmişler...». Cilt I, Sf. 115.

[55] Filibe - Sofya yolu üzerinde Sarımbeyli isimli bir köy halinde bulunan eski bir kasaba. Dermeci, Osman Nuri: Tuna Boyu Tarihi, İstanbul 1942, Sf. 133; Evliya Celebi: III, Sf. 240.

Bu suretle büyük bir vüsat ve ehemmiyet kazanmış olan göçebe halk sürgünlerine ait rivayetlerin mahiyet ve kıymetini tâyin edebilmek ve onları mânalandırabilmek için, bu hususta Âşıkpaşazâde Tarihinde tesadüf edilmiş olan ve aşağıya aynen dercedilmiş bulunan bir rivayetin muhtelif fıkralarını gözden geçirelim :

67. bâb [56]

Bu bâb anı beyan eder kim Saru Han Beğlü kim Filibe yöresindedür, anı ne veçhile sürdürdiler, anı bildürür.

Saru Han Elinin göçer halkı var idi. Menemen ovasında kışlarlar idi. *Ol iklimde duz yosağı var idi. Anlar ol yosağı kabul etmezler idi.* Bayezit Hana bildürdüler. Han dahi oğlu Er Dunrula haber göndürdü kim : «O göçebe evleri ne kadar kim vardır, öget (onat) zabt edesin. Yarar kullaruna ısmarlayasın. Filibe yöresine gönderesin» dedi. Er Dunrul dahi atasının sözünü kabul etdi. Şöyle kim ne buyurmuş idi dahi ziyade etdi, Ol göçer evleri göndürdi. Geldi, Filibe yöresine kondurdılar. Şimdiki demde Saru Han Beğlü kim derler Rum eli'nde, anlardır. *Paşa Yeğit Beg o kavmin ulusıydı. Ol zaman-da onların ile bile gelmiş idi.*

Nazım

Kanundur padişahlar sürgün ede ki yani bir dahi El mamur ede
 Ve gerçe incinür halk ol seferden Bu Tanrı takdiridür dahi nede
 Gözet sen takdiri hoş muti' olsa Olur rahat ki ol nasibün ede

Bu rivayetlerin ısrarla bahsettiği gibi, Saruhan sancağının XVI. asrın başlarında yazılmış olan Nüfus ve Vergi Tahriri Defterleri'ne nazaran da (bu bölgeden yapılmış olan müteaddit Türkmen sürgünlerine ve zamanla yörüklükten çıkıp köylerde yerleşik bir hayata geçmiş olanların adedinin pek çok bulunması lâzım gelmesine rağmen) bu bölgede hâlâ 12.670 hane yörüğün bulunması ve bunların içinden 5.311 hanenin (Rumeli'ndeki yörüklerin büyük bir kısmının tâbi bulunduğunu aşağıda göreceğimiz) askeri bir teşkilâta tâbi *elliciler*'den müteşekkil olması, bize *bu bölgenin ötedenberi büyük bir yörük yatağı yer* olduğunu göstermekte ve bu itibarla tarihî rivayete de uygun düşmektedir.

Aynı rivayetin kayıt ettiği şekliyle bu bölgeden Yıldırım Bayezit zamanında yapılmış olan büyük göçebe sürgününün, göçebelerin bu mintikada tatbik edilmekte olan *tuz inhisarı* nizamlarına aykırı hareket etmeleri dolayısıyla, cezalandırılmaları maksadiyle yapılmış olması keyfiyeti de bu bölgedeki tuz inhisarı hakkındaki bildirimimize uygundur:

Filhakika, Fatih Sultan Mehmet ve Bayezit II. devrine ait bir çok hükümlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş olan bir Mecmuada [57], çeşitli malî mevzular arasında, *devlet inhisarı altında bulunan tuz istihsal ve satışını ayarlamak için vaz'edilmiş olan nizamlar da kaydedilmiştir*. Bunların içinde Saruhan vilâyetinde «*tuz yasağı hükmü*» başlığını taşıyan kısımda (Sf. 42) bu vilâyette tuz satışlarını kontrol etmek üzere ötedenberi tatbik edilmekte olan nizamlar sayılmış ve «*Saruhan İli tuzlasından gayri yerden tuz getirmiş*» olanlar yakalanacak olurlarsa «*tuzlarının ve beygirlerinin müsadere*» edileceği ve «*sakallarının kesilip burunlarına kıl takılacağı*» kaydedilmiştir. Bu suretle *devlet için büyük bir gelir kaynağı olan tuz inhisarının, istihsal, nakil ve satışı safhalarında tanzim ve kontrolü hususlarının gayet sert hükümlerle tatbik edilegelmekte olması kayda şayandır*. Aynı suretle sayısız hayvan beslemek nisbeten kolay bulunan şehir pazarlarından çok uzaklardaki göçleri esnasında tuzu daha büyük bir kolaylıkla ve inhisar fiatlarının çok dünündeki fiatlarla temin ve tedarik edecek bir durumda bulunan *göçebe unsurlarının, tuz inhisarına ait ağır külfet ve nizamların sık sık dışına çıkmak isteyeceği* ve bu bakımdan devletin emirlerine karşı gelmiş bulunacağı ve bu hususta haklarında tatbik kalkışılacak olan şiddetli ceza hükümlerinin fiiliyatta büyük ihtilâflara yol açacağı şüphesizdir. Tuz tedariki işi gibi hayvanlarının ve dolayısıyla aşretin hayatiyle ilgili mühim bir mevzuda devletin malî menbalarını korumak için konmuş ağır tahditlerle kendilerini bağlı hissetmenin bu göçebeleri isyana kadar götürebilecek sıkıcı külfetler teşkil edeceği aşikârdır.

Bu vaziyete göre, tetkik ettiğimiz tarihî kaynakların Saruhan'daki göçebelerin Rumeli'ye sürülmesi için ileri sürdükleri «*tuz yasağını dinlememek*» bahanesinin bu suretle yukarda zikri geçen «*Kanunnâme*» nin burada tahlil ettiğimiz hükümleri tarafından da teyit ve izah edilmiş bulunması, *sürgün rivayetlerinin sağlam kaynaklara dayandığını göstermektedir*.

[57] Kanunnâme-i sulatani ber mucib-i ırz-ı Osmani. Paris, Bibliothèque Nationale, E. Blochet'nin Türkçe elyazmaları kataloğu, No.: 39, Yp. 39.

Âşıkpaşazâde tarihindeki şekliyle, *Yıldırım Bayezit* devrinde *Saruhan'dan Filibe* havalisine yapılmış olan *yörük sürgününe* ait rivayetin üzerinde durulması gereken noktalarından diğer birinin de, bu rivayetin sonunda Rumeli'de meşhur akıncı beylerinden *Paşayığit Bey'in Saruhan'dan sürülen bu yörüklerin reisi (ulusu) olup, Rumeli'ye o tarihte onlarla birlikte gelmiş olmasının zikredilmiş bulunmasıdır.* Aynı malûmat, diğer kaynaklarda ve bilhassa *Hadidi*'de de tekrar ve tasrih edilmiş bulunmaktadır [58].

Hudut boylarındaki akıncı beyleri arasında *Paşayığit Bey'in* ve oğlu *Turhan Bey'le* torunu *Ömer Bey'in* Rumeli fütühatında oynadıkları rol hakkında elde mevcut malûmat [59], bize yukarıda (Kıbrıs sürgünü münasebetiyle) kendi akvam ve akrabasından 1000 haneyi (ihtimal bir takım imtiyazlar mukabilinde) Kıbrıs'a alıp götürmeyi uhdesine almayı iltizam etmiş olan bir zata dair dercetmiş olduğumuz [59 a] ferman kaydının, ve yörüklerin temsil ettikleri askerî kuvvetlerin ehemmiyetleri hakkında biraz evvel vermiş olduğumuz izahatın ehemmiyetini arttırmaktadır.

Bu suretle Saruhan'dan Rumeli'ye sürülmüş yörüklerin reisi bulunan *Paşayığit Bey'in* Rumeli'de sancak beyliği ve akıncı kuvvetlerin kumandanlığını yapmış olması, Rumeli'ye sürgün edilmiş bulunan Saruhanlı yörüklerin bu aşiret beyinin kumandası altında fütühat harplerine geniş ölçüde iştirak ettirilmiş olduğunu gösterebileceği gibi, göçebe Türkmen kabilelerinden müteşekkil böyle bir silâhlı kuvvetin başında bulunması da bu beyin Rumeli'deki kumandanlar arasında mühim mevkiiler işgal etmesinin bir sebebi olarak kabul edilebilir. *Rumeli'de ilk devirlerin*

[58] *Hadidi*, *Tarih-i Âl-i Osmanında* bu rivayeti şu şekilde nakletmektedir:
 «Biraz âlaçug ehlî vardı türkman Sarûhân III içinde firâvân
 Bulardan sadrolur nev'â senâat Şehin emrine itmezler itâat
 Heman emroudu Şahın bir kulûna Geçüre bunları Rûm illerine
 Meğer Paşayığit nam vardı bir er Ol idi anlarâ ol demde server
 Sürüp kullar anl bile aturlar Şehin dergâhınâ oîle gelürler
 Kul oldu Yıldırım Han kâpusunda Utuluk buldu izzet tâpusunda
 O halkı Filibe etrafında korlar Dahî şimdi Sarûhânbeğlü dirlir».

Süleymaniye Kütüphanesi, *Es'ad Efendi* kitapları, 2081 numarada kayıtlı nüsha, Sf. 107-108. Aynı zamanda *bakınız*, *Millet Kütüphanesi*, *Ali Emiri* kitapları, *Manzum eserler*, No.: 1427, Yp. 96 ve *Istanbul Üniversitesi Kütüphanesi*, *Yazma eserler*, No.: 1268, Yp. 62.

«... pes Ertuğrul dahi atası emrine imtisal idip bi-kusur ol göçer evleri Filibe ovasına gönderdi, getürdüler, Filibe yöresine kondurdular. Şimdi Filibe yöresi külli anlardur.» *Negri*, *Unat-Köymen* neşri, Sf. 339.

[59] Biraz aşağıda 72-74 üncü sahifelere bakınız.

[59 a] Makalenin birinci kısmı Sf. 560 a bakınız.

fütuhât harplerinde temayüz eden kumandanlardan, sancak beyleri ve tımar sahiplerinden bir kısmının da, bu suretle, kalabalık bir aşiret halkının soyundan gelmiş hakiki beyler bulunması mümkündür [60]. Nitekim, Paşayığıt gibi göçebe soyundan gelmiş büyük kumandanların akıncı şefi olarak seyyal askeri grupları sevk ve idare unvan ve salâhiyetleri ahfadı tarafından devam ettirilmiştir. 979 - 980 yıllarında, İmparatorluğun en çok tehlikeye maruz sahillerinden İnebahtı ve Karlı İli'nin arkasında, Yanya'daki sancak beyi ve bu bölgenin *Akıncıbeyi* [61 ve 63] olan *Mustafa Bey, Paşayığıt*'in ahfadındandı. [62] ve 1571 yılı şubatında yazılan bir hükümle kendisine [63], muhasara tehdidine maruz Ayamavra kalesine

[60] Naima tarihinde tesadüf ettiğimiz bir kayıt, bize askeri ve siyasi maksatlarla veya boş sahalara iskânı için göçebelerin sürülüp dağıtılması işinin Osmanlı İmparatorluğunda uzun müddet ehemmiyetli bir tedbir olarak muhafaza ve tatbik edildiğini ve göçebe sürgünleri halinde bu aşiretlerin beylerine sancak ve zeamet gibi mühim padişah rütubeleri, sıfat ve memuriyetler verilmekte devam edildiğini göstermektedir.

Gerçekten, IV. Sultan Murad 1045 yılında Revan'ı aldıktan sonra Tebriz üzerine yürürken Aras nehrini geçtiği sırada o havalide bulunan *Zeyneli* ve gayri aşiretleri bin kadar oba ile yerlerinden kaldırıp Erzingân (Erzincan), Tercan ve Pasin sancaklarında hâlî ve harabe mevazie yerleşmek üzere emirler yazılıp beylerine sancak ve zeamet verilmiştir. Naima Tarihi: Cilt III, Sf. 265. Kâtip Çelebi, Cihannüma, İstanbul, Sf. 418.

Biraz aşağıda tetkik edeceğimiz sekillle, Çelebi Sultan Mehmet tarafından Samsun taraflarından Rumeliye, Filibe mintakasına sürülmüş olan tatarların reisi olan *Minnet Beyin* de bu bölgede bir akıncı beyi olarak büyük hizmetler ifa etmiş bulunması ve büyük vakıfları olan bir hanedân kurmuş bulunması da burada uzun müddet devam etmiş olan bu usulün *tipik bir misali* olarak hatırlatılabilir.

[61] «Yanya beyi olup hâla akıncı tahririne memur olan Mustafa ve kâtili olan divan kâtiplerinden Mustafa'ya hüküm ki: Bundan akdem akıncı tahrir olunmakta *yörük taifesinin esküncülerinden ve yamaklarından bazı akıncı tahrir olunmakta* hem akıncılık hizmeti ve hem eşkinci ve yamaklık hizmeti teklif olunup iki canibe hizmete adem kudretleri olmadığı ilâm olunmağın anun gibi yörük taifesinden akıncı olanlar ihraç olunup yerlerine haymanadan tekmiil olunmasın emr idüp buyurdum ki: Bilfiil yörük eşkincileri ve yamakları olup defter-i cedidte mevcut olanlardan akıncı mukayyed olanları emrim mucibince ihraç idüp yerine ahardan kanun üzere tekmiil idüp defter-i cecide kayd eyliyesiz.» Bak.: Mühimme Defteri, 21, Sf. 150. (Milâdi sene 1571 - 1572).

[62] Daha aşağıda 71 numaralı nota bakınız.

[63] «Yanya beyine hüküm ki: Karlı İli' beyi mektup gönderüp... donanma-i menhusası gündün ziyade gelip ve kal'ayı (Ayamavra) deryadan muhasara idüp döğmek kasdında oldukların arz eylemeğın ol caniplere muavenet eylemek lâzım olmuştur, buyurdum ki vusul bulduktu bu babda müşarünleyh ile haberleşüp dahi anun gibi kâfir kal'ay-ı mezburu üzerine gelüp muavenet eylemek iktiza ederse tehir eylemeyüp karındaşını akıncılar ile göndermekte mi olur yoksa bizzat aletta'cil

akıncılar ile kardeşini göndermek veyahut emrinde bulunan *çiflikli tvice'*lerle ve akıncılar ve sair sipahiler ile bizzat gitmek suretiyle muvazenede bulunması emredilmiş ve daha mühim bir iş olarak İtalya yarımadasındaki Pulye mıntikasına bir defada geçirilmesi tasavvur edilen elli bin tatar ile kırk bin akıncıdan müteşekkil muazzam bir istilâ ordusunun ihraç hazırlıklarına memur edilmişti [64]. Sınır boylarındaki muvaffakiyetli akınların getirdiği servet ve şöhret sayesinde zenginleşen ve nüfuz ve iktidarlara artan bu aşîret beylerinin etraflarına billâhara toplanmış olan sergüzeştçiler ve *kul* yetiştirmeler arasından sivrilenler, ancak daha sonraları ön plâna geçmiş olabilirler.

Ehemiyyeti bu kadar büyük olan ve ifade ettiği umumî mâna itibariyle de tarihî hâdiselerin mantığına uygun bulunan bu kayıtların, *Paşayîğit Bey'in kendisine tâbi aşîretlerin başında olarak Rumeli'ye geçiş tarihi* hakkındaki mütalâaları da tetkike muhtaçtır.

Filhakika, Âşıkpaşazâde tarihinin yukarıya aynen çıkarmış olduğumuz kaydına nazaran ancak Yıldırım Bayezid zamanında yapılan göçebe

varup erişmekle mi olur her ne veçhile iktiza ederse ber veçh-i isti'cal yanında bulunan *çiflikli tvice'*ler ve akıncılar vesair sipahi ile varup veç ve münasip görüldüğü üzre küffar-i hâkisârın def...». Bakınız, Başvekâlet, Arşiv Umum Müdürlüğü, Mühimme Defteri, 18, Sf. 30, Hüküm 56, Tarih 29 Ramazan 979.

[64] İnebahtı beyine yazılıp bir sureti Yanya beyine gönderilen hüküm :

«Halâ Pulye yakasına elli bin tatar ve kırk bin akıncı geçirülüp azım akın eylemek emrim olup mukaddema Körfus muhasarasında ol caniplerde gemiler bina olunmuş idi. Ol zamanda ne miktar gemi bina olunup ve her gemi ne miktar at geçürmek üzerinden olmuş idi. İmdi südde-i saadetimde malûm olmak lâzım ve mühim olmağın buyurdum ki: Vusul buldukta bu babda gereği gibi mukayyed olup bundan akdem Körfus kalesi muhasara olundukta bina olunan gemiler ne mikdar olup ve her gemi ne mikdar at geçürmek üzerinde olduğun ve ne veçhile tedarik olunmuş idi. Aslı ve hakikatı ile tamam malûm idinip mufassal ve meşruh yazup südde-i saadetime bildiresin». Mühimme Defteri, 18, Sf. 10.

Yanya Beyi Mustafa'ya yazılıp bir sureti İnebahtı Beyine gönderilen hüküm :

«Pulye caniplerine yirmi bin tatar-ı nusret-şiar geçürülmek tasım ve niyet olduğun işa'r olunmuş idi. İmdi ol tedarik-i hümayunum mukarrer olmağın öyle olsa donanma-i hümayunum ile at gemileri ve geçit gemileri ve kadırgalar ile dahi at geçürmek hususu tedarik olunup inşallahu Taalâ defa'-i vahidede geçürülmek niyet olunmuştur. Buyurdum ki: Vusul buldukta bu babda sen dahi mukayyed olup onat veçhile göresin. Bu hususa lâzım olan ol diyarda gemiler tedariki mümkün müdür. Nicedir. Mufassal ve meşruh yazup arz edesin. Ve *karındaşın ile akıncının ve çiflikli tvice'lerin yanına getirüp* dahi lâzım olan mahallere muavenet edesin deyü emrim olmuşdu. Ol babta dahi tedarikin nice olmuştur. Arzedesin. Ve akıncı tvice ile eğer Moraya ve eğer Ayamavraya ve eğer İnebahtı caniplerine ve bilcümle her hangi canibe iktiza ederse tehir eylemeyip varup muavenet ve muzaheret eyli yesiz.» Bak.: Mühimme Defteri, 18, Sf. 30.

sürgünü esnasında *bir göçebe grubunun reisi* olarak Rumeli'ye geçmiş olduğu anlaşılan *Paşayığit Bey*, yine aynı Osmanlı tarihçilerinin bize verdiği malûmata göre, daha Murat I. zamanında Rumeli'deki fetihlere ismi karışmış olan şöhretli bir kumandandı. Meselâ, Paşayığit Bey, Murad I. nin sadrazamı olan Ali Paşa ile Bulgar Kralı Sosmanos (Şişman) arasında yapılan ve ikincisinin mağlûbiyeti ile sona eren muharebede bulunduğu gibi [65], Murat Hüdâvendigâr ordularıyla birlikte Kosova Muharebesine giderken de (yol üzerindeki bir derbendi tutmuş bulunan düşmanlara karşı) yol açmak ve «dil almak» için Evrenos Gazi ile birlikte Paşayığit'i de göndermişti [66]. Nitekim, Yıldırım Bayezit'de padişah olunca, Anadolu'ya geçmeden evvel, babasının Sırp lar üzerine açtığı muharebeye devam ile Üsküb'ün fethine ve bir müddet sonra da Bosna üzerine akınlar yapmaya Paşayığit'i memur etti [67].

Bu izahata göre, Yıldırım Bayezit padişah olduğu zaman Paşayığit Rumeli fütuhatında çoktan şöhret yapmış büyük bir kumandan idi ve Yıldırım Bayezit tahta geçer geçmez kendisine mühim vazifeler vermişti. Bu sebeple, onun ilk defa olarak Yıldırım Bayezit zamanında Saruhan'dan yapılan sürgün esnasında (aşiretlerinin başında) Rumeli'ye geçmek suretiyle, Osmanlı padişahlarının hizmetine girmiş olduğu iddia olunamaz. Bu vaziyet karşısında, olsa olsa ancak Paşayığit Bey'in Murat I. zamanındaki sürgün esnasında bir kısım yörüklerle Rumeli'ye geçmiş olması ve orada muhtelif harplerde bulunduktan sonra belki de, ikinci bir parti aşiret efradını sürmek için, tekrar Saruhan'a dönmüş bulunması mümkün olabilir.

Diğer taraftan Saruhan'dan *Paşayığit Bey'in reisi bulunduğu yörüklerin Rumeli'de sürgün edildikleri yerin Filibe olup olmadığı da şüphelidir.*

[65] Nesri : a. g. e., Sf. 243.

[66] Hoca Sadettin, Mehmet : a. g. e., I, Sf. 117; Hammer : a. g. e., I, 248.

[67] «Lâz vilâyetine ve Kıratova madenlerine nevahtisiyle ve cemi madenlere bile âdemler gönderdiler, zaptettiller. Üskübe Paşayığit Beyi gönderdiler... Elhasıl Lâz vilâyetinin ekserin fethettiler... Evrenosu girü Siroza kodular. Vardı Vodona'yı fethetti. Çetrozi da fethetti... Ve bu yana Bosna vilâyetinde Paşayığit Bey mesgul oldu». Aşıkpaşazâde Tarihi, Atsız nesri, Sf. 134. Nesri Tarihi : Sf. 310, «Üsküp şehrinin ve tevâbiinin eyâlet ve hükümetini Paşayığit nâm emir-i nâmdara tevfiz buyurup ol etrafa akın etmiye memur ettiler». Hoca Sadettin, Mehmet : Tâc-ül Tevârih, Cilt I, Sf. 126.

Hammer'e göre, Yıldırım Bayezit bu sırada Üsküp şehrine (Hammer'in kaynağı olan Chalcondyl'e göre ise Üsküp ve Tesalya'ya) Türk ahali yerleştirilmiştir (Cilt I, Sf. 248-259). Uzuncarsılı, İsmail Hakkı da, (Osmanlı Tarihi, Cilt I, Sf. 140) menba zikretmiyerek Yıldırımın Üsküp ve Niş arasında Türk ve tatar muhacirleri yerleştirdikten sonra Anadolu'ya geçtiğini yazar.

Filhakika biz, yine aynı tarihî kayıtlara nazaran, Paşayığit'i Üsküp'te [68] Mora akıncıları reisi olan oğlu Turhan (veyahut Turahan) ve torunu Ömer beyleri ise Yenişehir'de görmekteyiz [69]. Mamafi fütuhât ilerledikçe Paşayığit Bey'in ailesinin mensup buldukları aşiretleri halkları ile, daha ilerilere göç etmiş olmaları da mümkündür.

Filhakika, Kanunî Sultan Süleyman zamanında yazılmış olan büyük Nüfus ve Vergi Tahriri Defterlerinde yaptığımız tetkikler de [70], bize Paşayığit'in oğlu Turhan Bey ailesinin (Turhan Bey oğlu Ömer Bey ve torunu Hasan Beyler ile birlikte) Tırhala, Yenişehir ve Çatalca havalilerinde kervansaray, imaret, zaviye, hamam, bezâzistan, mescit, medrese, muallimhâne, köprü... ilh. gibi vakıfları bulunmakta olduğunu göstermiştir. Nitekim. 1571 yılında Ömer Bey ile Turhan Bey'in Edirne, Ergene, Tırhala, Serez, Fanar, Yenişehir ve İzdin kazalarında bulunan imaretleri, camileri, zaviyeleri, dükkânları, bağ ve bahçeleri, kervansaray ve vakıf köyleri gibi evkafının nazırı Paşayığit'in ahfadından Yanya sancak beyi Mustafa Bey'di [71].

[68] *Ibn-i Kemal Tarihi*, Üsküb'ün 792 senesinde Paşayığit Bey tarafından zaptı münasebetiyle su malûmatı vermektedir :

Paşayığit Bey «Mezbur diyârda karar ihtiyar eyleyip ol nahiyette dâr-ı ikamet in bünyadını urdu. Kâfirin halî kalan hazır evlerine ki vâfirdi nögeri ve kulu dolup ikdam-ı tamla ol makam idündüğü yerin tamir ve tedmirine meşgul olup seylâb-ı garet ve hasaratla harap olan havali (yi) abâd etti durdu». Nurosmaniye Kütüphanesindeki nüsha, No.: 3078, varak 75 b.

[69] *Ibn-i Kemal Tarihi'ne* göre, Yıldırım Bayazıt zamanında Evrenos Beyin emir-i ahîru Turhan Bey Tırhala'yı zaptetti (varak 91 a). «Ol nahiyette olan kasabat ve kurayı kabza-i himayetine alıp âdây-ı bed-reyden korudu» (varak 91 b) «etbâ' ve esya'yle Tırhalayı yurt edinip yerleştirdi ol yerin imar ve iskâniyle meşgul oldu.» Aynı suretle (varak 91 b) de «Evrenos Bey Vardar Yenicesin imaret idüp ol diyârda ikamet idicek, *bütün mâiyetiyle göçüp anda gidicek* mezkûr Turhan beyi tevâbi'yle mezbur nahiyette kodu ol dahi Yenişehiri mâmur idip nehr-i ihsanını ol vilâyette akıttı. Kendinden sonra oğlu Ömer Bey de ol kişverin tamiri tedbirinde oldu». Bu suretle bu memleket mescit ve medrese ve hankah ve imaretle doldu.

Prof. Uzunçarşılı'ya göre (Osmanlı Tarihi, Cilt I, Sf. 156) Yıldırım Bayezit Tesalya'da Yenişehir ve Tırhala'yı fethettikten sonra Moraya akın yapmak için vazifelendirdiği akıncı kuvvetlerinin kumandanı Turhan Bey, Üsküp Sancak beyi bu meshur Paşayığit'in oğlu idi ve Mora akıncılarına onun nâmına izafetle *Turhanlı* yahut *Turahanlı* denilmekte idi.

[70] Başvekâlet Arşivi, 912 tarih ve 36 numaralı Tırhala mufassalî ile 927 tarih ve 101 numaralı Tırhala icmal defteri. (Bu vakıflar aşağıda şehirlerin iskânı bahsinde tarafımızdan incelenecektir.)

[71] «*Yanya beyi Mustafa* südde-i saadetime âdem gönderüp *dadesi Ömer beyin evkafına nazır olup* bilfiil mütevevilli olan Hızır nam zaim mal-ı vakf-ı eklî ve bel' idüp Yenişehir kazasında vâkî olan imareti ve iki zaviyesi ve değirmenleri ve dükkânları ve bağ ve bağçeleri ve Tırhala kazasında olan bir zaviye ve dükkânları ve değirmenleri ve İzdin kazasında olan zaviyesi ve değirmenleri ve bağçesi ve Fanar kaza-

Anlaşıyor ki, Paşayığit Bey'in oğullarının Yenişehir ve civarında yerleşmeleri, kendi tâbilerinden, akvam ve akrabalarından *kalabalık bir halk iskânı* ve medenî bir hayatın zarurî şartları olan içtimaî, kültürel ve iktisadî her türlü müesseseleri kurmak suretiyle *hakikî bir imar faaliyeti* şeklinde olmuştur.

Filhakika *Hammer*'e göre [72], Yıldırım Bayezit zamanında (Haziran 1397) *Evrenos Bey* Mora'nın eski paytahtı olan Argos'u zaptettikten sonra, 30.000 den ziyade Rum ahali esir edilerek Anadolu'ya naklolundu. Buna mukabil ve *Asya fatihlerinin usulüne muvafık olmak üzere*; Bayezit Anadolu'dan Rumeli'ye Türkmen ve Tatar muhacirleri getirtti. Kanaati-mizce, bu muhacirlerin bir kısmının Üsküp civarına ve Tesalya'ya yerleştirilmiş olması lâzım gelmektedir. Çünkü *Hammer*'in naklettiği gibi, kendisine kaynak hizmetini görmüş olan Chalchondyl de. başka bir yerde (Sf. 259), Murad'ın oğlu Bayezit zamanında Üsküp ve Tesalya'ya yapılan bir muhacir iskânından bahsettiği gibi, elde mevcut arşiv kayıtları da bize bu mıntıkadaki fetihlerde Paşayığit Bey'in oğlu Turhan bey ve torunları gibi aynı fetihlere ismi karışmış olan ve aynı şekilde bu civarda vakıfları bulunan *Evrenos Bey*'in oğlu *Burak Bey*'in ve torunlarının da bu bölgede yerleşmek ve buradan Mora'ya yapılmakta olan akınları idare etmek için kalabalık Türk ve Tatar cemaatlarına dayanmakta olduklarını göstermektedir.

Aşağıda, *enteresan bir iskân bölgesi teşkil eden bu sahada Türklerin yerleşme tarzını izah ve tesbit etmeye çalışırken* etraflı bir şekilde gösterdiğimiz veçhile, XVI. asrın başına âit tahrir defterlerinde Tırhala

sında olan değirmenleri bilküllüye haraba müsrif olup mürtezikaya mevâcipleri vesair erbab-ı vezalife vazifeleri virilmeyüp imaretlerin taamı pısmayüp vakıf tarialarından tapuya müstehak olanları kendüye ve âdemlerine tapusuz tasarruf ittirüp vakıf kariyelerinin mahsulün alup külli gadr ve taaddi eylemekle evkaf rakabeye muhtaç olup üç dört yüz bin akçeye medyun olduğun bildirüp mütevellii mezburun muhasbesi ser'ile görülüp mal-ı vakf zuhura gelmek babında hüküm talep eylemeyin buyurdum ki...). Bakınız : Başvekâlet Arşivi Umum Müdürlüğü : Mühimme Defteri, 19, Sf. 86.

Edirne, Ergene, Malkara, Tırhala, Yenişehir, Siroz, Fanar ve İzdin kadılarına yazılan başka bir hükümde de (Halâ *Yanya beyi* südde-i saadetime âdem gönderüp *dedesi Ömer Bey ve Turhan Beyin* taht-ı hükümetinizde vâki olan imaretleri ve cevâmii ve zaviyeleri ve dükkânları ve değirmenleri ve bağ ve bağçeleri ve kârban-sarayı ve karyeleri) in harap olduğundan şikâyet ettiği anlaşılmaktadır. Bak.: Mühimme Defteri 19, Sf. 166. Aynı zamanda bakınız : Mühimme Defteri 29, Sf. 9.

[72] Cilt I, Sf. 296. *Hammer* : Sf. 259 da Chalcondyl'den naklen Muradın oğlu Bayezit'in zamanında Üsküp ve Tesalya'ya ahali yerleştirildiğini yazmaktadır ki, bu kayıt Osmanlı tarihçilerinin bahsettiği seklile Saruhandan Filibe havalisine yapılan yörük sürgününden ayrı olması lâzımgelir.

livasında (aradan geçen bir asırlık bir zaman içinde köyler kurarak geniş ölçüde toprağa yerleşmelerden arta kalmış olarak) askerî bir teşkilâta tâbî 4.547 hanelik kalabalık bir yörük kütesinin halâ mevcut bulunduğunu burada bir misâl olarak hatırlatabiliriz.

Dikkata şayan olanı, bu yörüklerin a) Yörükân-ı Sarıgöl nâm-ı diğer Paşa; b) Yörükân-ı Evrenos'lu; c) cemaat-ı Yörükân-ı Yenişehir (cemaat-ı yörükân-ı Tatarlar) nâm-ı diğer Sancak.. gibi zümreler halinde gruplandırılmış olmasıdır. Bu gruplandırmada birinci grubu teşkil eden «Paşa» yörüklerinin Saruhan'dan gelen «Paşayığit Bey'in yörükleri» olmaları kuvvetle muhtemel olduğu gibi; ikinci gurubu teşkil eden «Evrenoslu» yörüklerinin de bidayette bu bölgede büyük askerî bir faaliyet sarfetmiş olan Evrenos Bey'in oğlu Burak ve toruna Umur Beylerin, ve Umur Bey'in oğlu Davut Bey'in *maiyet halkının* bir kısmını ve büyük bir ihtimalle onların *kendi soy ve kabileleri efradını* teşkil ettikleri söylenebilir. Kalabalık yörük gruplarının yaşadığı aynı bölgelerde «Saruhan'lı» köyü, «Torahan obası», «Paşalı nehri», gibi yer isimlerine tesadüf edilmesi de bu yörüklerin Saruhan'la ve Saruhan'dan kabilesi efradı ile beraber Rumeli'ye geçmiş olduğunu tarihi kaynakların kaydettiği Paşayığit Bey'le, olan alâkasını göstermek itibarıyla de mühim addedilebilir. Bununla beraber Paşayığit Bey'le Saruhan'dan geldiği tahmin edilen bu yörüklerden bir kısmının Balkan'lardaki stratejik vaziyetin değişmesiyle birlikte hudut boylarında daha ileri bölgelere sürüldüğü, bir kısmının ise ilk iskân mıntıkalarında toprağa yerleşip kaldıkları veya öteye beriye dağıldıkları tahmin edilebilir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet devrine ait bir «tahrir» defterinde [73] tesadüf edilen bir kayda göre Paşayığit Bey evlâtlarından onbir hanelik bir grup (cemaat) *Paşa Livası*'nda Gümölcine taraflarında Döğencik köyünde yaşamakta olup, herhalde mensup oldukları ailenin büyük hizmetleri dolayısıyla, (fevkalâde vaziyetlerde Divanın kararı ile toplanmakta olan) Avârız vergileriyle türlü hizmetlerden *muâf* olduklarına dair ellerinde padişah fermanı vardır. Bununla beraber «Paşayığit» isimli yörük mecaatlarının hepsinin, burada tetkik ettiğimiz tarihi şahsiyet olan Paşayığit Bey'in kabilesi efradından gelmiş olması lâzım gelmez. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman devrinde Biga taraflarında kayıtlı gördüğümüz [74] bazı *Paşayığit yörükleri* cemaatlarının da bahis mevzuu Paşayığit Bey'in mensup olduğu aşiretlerin anayurtta kalmış olan parçaları addedilip edilemeyeceği de ayrıca tetkike muhtaçtır.

(*Arkası var*)

[73] Başvekalet Arşivi, 7 numaralı tahrir defteri, Sf. 3.

[74] Başvekalet Arşivi, 166 numaralı tahrir defteri, Sf. 228, 233.